

Wały Chrobregostad rozciąga się widok na port i Międzyodrzie, a dalej na wzniesienia z Puszcza Bukową; są miejscem alei, którą tworzą: lipa holenderska, lipa drobnolistna i lipa krymska. Na placzku wilkowym rośnie lipa srebrzysta. Interesujące drzewa i krzewy rosną na stoku Wałów Chrobrego i u ich podnóża, gdzie znajduje się **plac Obrońców Westerplatte**.

Rosną tu krzewy cisa pospolitego i jałowca sabińskiego, a także: wiąz górski i wiąz polny, buk zwyczajny w odmianie zwisającej, dąb szypułkowy, brzoza brodawkowata, wierzba biała, topola włoska, lipa szerokolistna i lipa drobnolistna, jesion wyniosły i jesion wyniosły w odmianie zwisającej. Zwracają uwagę drzewa gładkiej trójciemiowej. Wymienione oraz inne drzewa i krzewy są efektownie rozplanowane na stoku i u podnóża Wałów Chrobrego. Niektóre z nich wyróżniają się w czasie kwitnienia i owocowania. Do takich należą m.in. mahonia pospolita o zimozielonych liściach.

Rosną tu także berberys wiązkowy i berberys Wilsonowej - pochodzące z Chin niskie krzewy z drobnymi liśćmi i czerwonymi owocami, a także krajowego pochodzenia berberys zwyczajny. Z roślin różowatych zwracają uwagę wcześniej rozkwitające wiosną, przed rozwojem liści, pigwowiec japoński i mieszańcowego pochodzenia pigwowiec pośredni. Oryginalnym pokrojem wyróżnia się irga pozioma, pochodząca z zachodnich Chin, której boczne gałązki są regularnie, dwustronnie ułożone w jednej płaszczyźnie (układ gałęzi przypomina szkielet ryby). Rośnie tu również chińskiego pochodzenia irga wczesna. Obie irgi kwitną w maju i czerwcu. Występujące na stoku Wałów Chrobrego i u ich podnóża - na placu Obrońców Westerplatte - tawuły różnią się znacznie wyglądem i terminem kwitnienia. Tawuła van Houtte'a kwitnie w maju i w czerwcu, tawuła japońska w odmianie Froebela jest niskim krzewem (do 1 m wysokości) kwitnącym latem, w lipcu i sierpniu. W maju rozwijają się też białe kwiaty różowca białego i żółte kwiaty żółtliny japońskiego (chińskiego). Róża dzika (szypszyna) - krajowego pochodzenia - rozkwita w czerwcu. Jej kwiaty są białe lub różowe, a owoce elipsoidalne, szkarłatnoczerwone. Róża pomarszczona kwitnie z kolei od czerwca do września. Na stoku Wałów Chrobrego oraz na placu Obrońców Westerplatte rośnie także budleja skrzętolistna.

Wzdłuż **ulicy Admiralskiej** rosną lipa drobnolistna oraz wiąz górski i wiąz polny, natomiast **ulicę Komandorską** na odcinku - zdobi żywoplit z głogu szkarłatnego.

Plac Obrońców Westerplatte sąsiaduje z nadodrzańskim bulwarem. Znajdujące się tu **Nabrzeże Wieleckie** (rozciągające się w kierunku południowym) i **ulica Jana z Kolna** (skierowana ku północy) obsadzone są różnymi drzewami i krzewami, wśród których znajdują się klony zwyczajne w odmianie kulistej i wierzby plączące.

Przy wjeździe na Trasę Zamkową, w pobliżu kościoła pw. św. Piotra i Pawła, rośnie klonolistny platan **Zamkowy („Mateusz”)** o obwodzie 567 cm.

Drodzy Czytelnicy zdajemy sobie sprawę, że taka ilość informacji i nazw może być trudna do przyswojenia za pierwszym razem, dlatego wracajcie do tych informacji jak tylko znajdziecie chwilę czasu i chęci, zwłaszcza podczas spacerów i wycieczek po terenach zielonych naszego miasta!

Opracował: Waldemar Hejza

Źródła:

1. Adamczak A., Województwo zachodniopomorskie - atrakcyjne szlaki turystyczne. Mały przewodnik krajoznawczy, Szczecin 2002.
2. Adamczak A., Kucharski B. - Okolice Szczecina, Warszawa 2000.
3. Frankiewicz B., Szczecińskie cmentarze, Towarzystwo Przyjaciół Szczecina, Szczecin 2003.
4. Białecki T., Encyklopedia Szczecina - Supplement tom I, hasło: Pomnikowe drzewa i glazy, autor Adamczak A., Szczecin 1999.
5. Stachak A. i inni, Zieleń Szczecina - ilustrowany przewodnik dendrologiczny, Szczecin 2000.
6. Szczecin - plan miasta (seria Copernicus), PPWK S.A. Warszawa 2002.
7. www.naszewycieczki.pl
8. www.szczecin.pl/lasymiejskie/raport o stanie mias ta

32 Ogólnopolski Złot im. Stefana Kaczmarka

30 września 2007 r.

Polana Rekreacyjna – Głębokie

Informator krajoznawczy

Tegoroczny informator złotowy pragniemy poświęcić na przybliżenie Uczestnikom Złotu informacji dotyczących terenów zielonych Szczecina. Ze względu na ograniczoną objętość zmuszeni jesteśmy pominąć teren Cmentarza Centralnego (zapewne jeszcze poświęcimy mu uwagę w kolejnych informatorach), jednocześnie uwzględnimy inne cmentarze położone w centrum Szczecina, które zostały zamienione w większości na parki miejskie.

Organizatorzy

1. Parę słów o...

Park - teren rekreacyjny, przeważnie z dużą ilością flory, w tym często zadrzewiony. W miastach ma charakter dużego, swobodnie ukształtowanego ogrodu z alejami spacerowymi; nazwa wprowadzona we francuskiej sztuce ogrodowej XVII i XVIII w. na oznaczenie naturalnych partii regularnego ogrodu, przyjęta także na określenie ogrodów krajobrazowych w Anglii, a następnie w całej Europie na oznaczenie dużego ogrodu. W XV - XVI wieku w Anglii, Francji i Włoszech oznaczał zwierzyńiec - ogrodzone tereny leśne przeznaczone do polowań. W epoce baroku określenie park zaczęło odnosić się do ogrodów ozdobnych.

Skwer, zieleniec (ang. square - kwadrat) - niezabudowany obszar na terenie miejscowości spełniający funkcje rekreacyjne. Najczęściej skwer jest terenem zieleni z trawnikami, klombami, krzewami oraz drzewami, a niekiedy znajdują się tam fontanny, alejki, ławki i inny sprzęt rekreacyjny.

Ogród jordanowski to specjalistyczny teren zieleni, zakładany głównie na terenach miast, przeznaczony dla dzieci i młodzieży. Nazwa pochodzi od nazwiska lekarza Henryka Jordana, pomysłodawcy i założyciela pierwszego ogrodu tego typu w Krakowie. Miasto to znajdowało się wówczas pod zaborem austriackim, co ma ogromne znaczenie dla zrozumienia idei Jordana, którą było założenie specjalnie dla dzieci i młodzieży ogrodu (parku) wypoczynku i zabawy bogatego w polskie wątki patriotyczne. Wzorcowym ogrodem tego typu jest istniejący i działający do dzisiaj *Park Miejski doktora Henryka Jordana*, założony w 1889 roku na powierzchni ok. 22 ha.

Arboretum, ogród dendrologiczny (łac.), wyodrębniony obszar, na którym uprawia się drzewa i krzewy pochodzące z różnych stref klimatycznych, w celach naukowych badawczych i hodowlanych; a wchodzi w skład ogrodów botanicznych lub istnieją jako placówki samodzielne.

Ogród botaniczny specjalne założenie botaniczne, w którym celowo są gromadzone kolekcje żywych roślin, pełniące funkcje naukowe, dydaktyczne i rekreacyjno-społecznych; w ogrodach botanicznych uprawia się rośliny różnych stref klimatycznych i środowisk; przy wielu ogrodach botanicznych działają, oprócz muzeów botanicznych i zielników, nowoczesne laboratoria i pracownie nauk.; najstarsze europejskie ogrody botaniczne powstały w XIV w. (Salem i Wenecja); w Polsce istnieje 5 uniwersyteckich: w Krakowie (1783), Wrocławiu (1811), Warszawie (1818), Poznaniu (1925) i Lublinie (1946) i 5 nieuniwersyteckich: w Bydgoszczy (Ogród Botaniczny Instytutu Hodowli i Aklimatyzacji Roślin oraz Ogród Botaniczny Leśnego Parku Kultury i Wypoczynku), w Łodzi (miejski), w Warszawie-Powsinie (PAN), w Zakopanem Górski Ogród Botaniczny (PAN), a także specjalistyczne, np. Ogród Roślin Leczniczych AM we Wrocławiu, na świecie jest ich ok. 1500.

2. Parki leśne

Park Leśny Arkoński nazywany też Lasem Arkońskim - największy ze szczecińskich parków leśnych (o powierzchni około 900 ha) - znajduje się w granicach osiedli Arkońskie-Niemierzyn i Osów, a także - we fragmencie - po północno-wschodniej stronie al. Wojska Polskiego. Jest to teren falisty o deniwelacji dochodzącej do 100 m (Płaskowyż Warszawski osiąga wys. 120 m n.p.m., a jez. Głębokie 19 m n.p.m.), porośnięty lasem mieszanym, z udziałem sosny zwyczajnej, buka zwyczajnego oraz dębów, brzozy brodawkowatej, topoli, olszy czarnej, a także gatunków wprowadzonych, jak modrzew europejski i daglezia zielona. W krajobrazie wyróżniają się wzniesienia, m.in. Wzgórze Arkony (do 70,3 m n.p.m.) i Wzgórze Sobótki (do około 70 m n.p.m.). Krajobraz parku urozmaicają liczne potoki (największy z nich o razwie Osówka, mniejsze to Arkonka, Zielonka, Żabinić, Kijanka i in.), kilka małych jezior (Arkonka, Goplana i Głuszc), oraz stawy (Syrenie Stawy, Cichy Staw, Gómy Staw i in.).

W 1871 r. pochowano na cmentarzu 104 jeńców francuskich z okresu wojny prusko-francuskiej, a potem zmarłego 1 listopada 1877 r. marszałka p.dnego Fryderyka Wrangla.

Przy kościele znajduje się pamiątkowy kamień poświęcony jeńcom francuskim z 1870 r. odnowiony w 1961 roku. W latach II wojny światowej zbudowano na cmentarzu od strony ul. św. Wojciecha schron, który został po wojnie zasypany.

Przy ul. Kopernika 18 znajdował się **Nowy Cmentarz Wojskowy obecnie Skwer Friedrich Ackermanna**. Cmentarz powstał 25 marca 1846 r. na terenie sąsiadującym z Fortem Prusy, obejmując obszar pomiędzy dzisiejszymi ulicami: Mikołaja Kopernika, Potulicką i Placem Zwycięstwa. Wymiary cmentarza wynosiły wówczas około 180 m długości i 60 m szerokości. Tutaj przeniesiono jesienią 1846 ekshumowanych zmarłych z cmentarza Gómy Wik. Jeszcze w 1893 cmentarz sięgał na teren obecnego Placu Zwycięstwa od strony ul. Bolesława Krzywoustego. Po wytyczeniu nowych ulic i przystąpieniu w 1906 do budowy ówczesnego kościoła Bugenhagera (obecnie kościoła gamizonowego pw. św. Wojciecha), wynika konieczność ekshumacji grobów z miejsca, na którym miał stanąć kościół i przeniesienia szczątków na cmentarz przy ul. św. Wojciecha. Po wytyczeniu w 1880 r. nowej sieci ulic: M. Kopernika, B. Krzywoustego, Potulickiej i nadaniu Placowi Zwycięstwa obecnego kształtu, cmentarz otrzymał od strony ul. M. Kopernika również aleję lipową. Natomiast od strony ul. Potulickiej przystąpiono do dalszej zabudowy wolnej części cmentarza budynkami wojskowymi (np. obecny Hotel Rycerski), która trwała aż do I wojny światowej. Teren cmentarza zaczął więc coraz bardziej kurczyć się tak, że jego właściwa część pozostała tylko od strony ul. M. Kopernika w kształcie trójkąta na styku z ul. M. Kopernika i Placem Zwycięstwa. W 1926 przystąpiono do modernizacji ul. M. Kopernika, wycinając stary drzewostan z dawnego cmentarza w celu poszerzenia chodnika. Przed 1945 cmentarz ten był już zamknięty, lecz zaznaczony jeszcze na planach w latach trzydziestych. Do dzisiaj zachował się wysoki mur odgradzający teren wojskowy od reszty nie istniejącego cmentarza, na którym znajduje się obecnie stacja benzynowa i skwer. Latem 2001 skwer otrzymał utwardzone aleje z oświetleniem oraz stylowe ławki i nadano mu imię Friedricha Ackermanna, nadburmistrza Szczecina w latach 1907-31.

W tym miejscu powróćmy ponownie do omawiania terenów zielonych głównych placów i ulic centrum Szczecina. Na placu **Grunwaldzkim** posadzono lipę szerokolistną, która tworzy do dziś kolistą przebiegającą jednorzędową aleję. Znajduje się tam również najstarszy w Szczecinie okaz budlei skrętolistnej. Wzdłuż odcinków ulicy Mazurskiej rosną lipy szerokolistne i drobnolistne oraz głóg pośredni w odmianie pełnokwiatowej różowej, a wzdłuż ulicy Wielkopolskiej - różne lipy: lipa szerokolistna, lipa holenderska, lipa drobnolistna i lipa srebrzysta. Na odcinku ulicy **gen. Ludomila Rayskiego** posadzono leszczynę turecką oraz jarzębina. **Aleja marszałka Józefa Piłsudskiego** jest obsadzona głównie klonem zwyczajnym i kasztanowcami, a przede wszystkim kasztanowcem czerwonym. Jest to pas zieleni łączący plac Grunwaldzki z innymi placami.

Aleja Jedności Narodowej (obecnie Papieża Jana Pawła II) obsadzona jest przede wszystkim lipami, głównie lipą holenderską. Ten pas zieleni łączy plac Grunwaldzki z placem Armii Krajowej i dalej z Jasnymi Błotami, a w przeciwnym kierunku - z parkiem Żeromskiego i Wałami Chrobrego. Mniej więcej w połowie tej trasy, na placu Lotników, rosną krzewiaste cisy.

Na koniec naszej wędrowki przenieśmy się raz jeszcze w okolice **Wałów Chrobrego** - najbardziej reprezentacyjną część miasta.

Zadrzewienie ulic między parkiem Żeromskiego a Wałami Chrobrego jest różne. Ulicę **Starzyńskiego** zdobią drzewa robinii białej. Długie odcinki ulicy **Henryka Pobożnego** są obsadzone jarzębem mącznym i jarzębem szwedzkim, a ulicy **Jarowita** - kasztanowcem czerwonym w odmianie krwistoczerwonej. Wzdłuż ulicy **Szczerbcowej** i **Zygmunta Starego** aleje tworzą stare drzewa dębu szypułkowego. Wzdłuż ulicy **Małopolskiej** rosną: lipa holenderska, lipa drobnolistna i lipa krymska, a ulicy **Wawelskiej** - lipa holenderska i wierzbą płaczącą

Park przy Placu Tadeusza Kościuszki (**obecnie Plac Janiny Szczerskiej**) - z basenem i ładnie rozplanowanymi drzewami oraz krzewami - znajduje się w miejscu, gdzie od alei Piastów odgałęzia się ulica Władysława Sikorskiego. Od strony alei Piastów rośnie tu niewysokie drzewo buka zwyczajnego w odmianie zwisającej o szerokiej, parasolowatej koronie, z gałęziami sięgającymi ziemi, o obwodzie pnia 191 cm, a w jego sąsiedztwie - buk zwyczajny w odmianie zwisającej purpurowej, którego pień na wysokości 100 cm ma obwód 326 cm, a wyżej są dwa pnie o obwodach 160 i 252 cm. Natomiast od strony ulicy Władysława Sikorskiego znajdują się dwa niewysokie drzewa dębu burgundzkiego, o obwodach pni 140 cm i 146 cm. z niewielkimi, wąskimi, kłapowanymi liśćmi.

Na **Placu Kościuszki** rosną ponadto inne drzewa m.in. buk zwyczajny w formie czerwonołistnej, stary dąb szypułkowy, o obwodzie pnia 438 cm, i platan klonolistny - drzewo rozgałęzione przy ziemi ma dwa pnie o obwodach 189 i 456 cm, przy czym grubszy pień powyżej 130 cm rozgałęzia się na trzy konary. Wśród występujących tu krzewów znajdują się trzy gatunki porzeczek: porzeczkę alpejską, porzeczkę złotą i porzeczkę krwistą. Wzdłuż ulicy Władysława Sikorskiego aleję tworzy klon zwyczajny, a żywopłot budują wiąz górski, głóg jednoszyjkowy i ligustr pospolity. Wzdłuż od cinka ulicy Piastów, sąsiadującego z placem Tadeusza Kościuszki, aleję tworzy dąb szypułkowy, natomiast na innym odcinku - lipa holenderska. Żywopłot utworzony jest z głogu jednoszyjkowego i ligustru pospolitego. Przy alei Piastów interesujące są tzw. przedogródki (od frontu kamienic) z różnymi drzewami i krzewami. Rosną tam m.in. pięknie kwitnące drzewa głogu pośredniego w odmianie pełnokwiatowej czerwonej. Od strony północnej Nowe Miasto i tereny przyległe sąsiadują z ulicą Bolesława Krzywoustego i placem Zwycięstwa z Bramą Portową. Na placu Zwycięstwa rosną różne drzewa i krzewy, m.in. dęby zimozielone, należące do rzadkości w parkach Polski. Dwa młode okazy znajdują się na trawniku przy pomniku Kornela Ujejskiego i jeden młody okaz - na trawniku przy Galerii Centrum. Rosną tu także: jabłoni Hartwiga, jabłoni purpurowa i jabłoni kwicista oraz kolkwija chińska. Wzdłuż placu rozciąga się jednorzędowa aleja z drzew dębu szypułkowego, a wśród nich - u wylotu alei Wojska Polskiego - rośnie potężny dąb węgierski, o obwodzie pnia 315 cm.

Park gen. Władysława Andersa (2,11 ha) usytuowany jest między ulicami Stanisława Więckowskiego i Świętego Wojciecha. Na specjalną uwagę zasługuje rosnący od strony ulicy Świętego Wojciecha wiązowiec zachodni. Wśród znajdujących się tutaj rozmaitych drzew i krzewów są rośliny efektowne w okresie kwitnienia i owocowania, w tym różne wiśnie. Rosną: wiśnia piłkowana, czereśnia ptasia w odmianie pełnokwiatowej, oraz wiśnia wonna. Można tam zobaczyć krzew - świdośliwę kanadyjską. W parku gen. Władysława Andersa rośnie też oliwnik wąskolistny. Istniejący obecnie park imienia gen. W. Andersa jest pozostałością po pierwszym cmentarzu wojskowym. Powstał on ok. 1750 r. na terenie ówczesnych umocnień Fortu Wilhelma, czyli na dawnym poligonie rozciągającym się w kierunku Starego Turzyna. Na przestrzeni lat, po rozebraniu w 1886 r. umocnień Fortu Wilhelma, kształt cmentarza ulegał zmianom w związku z rozbudową Szczecina, zaplanowaną nową siecią uliczną. Jeszcze w latach 1876 i 1889 cmentarz gamizonowy rozciągał się od strony ul. S. Więckowskiego poprzez ul. św. Wojciecha sięgając na teren przy kościele pw. św. Jana Chrzyciela i obecnego szpitala dziecięcego. Pozostałością cmentarza są rosnące jeszcze stare drzewa. Gdy w 1890 r. oddano do użytku kościół katolicki przy ul. Bogurodzicy 3, a w 1893 r. Instytut Położnych przy ul. św. Wojciecha (obecny szpital dziecięcy), zaprojektowano przedłużenie ul. św. Wojciecha aż do Placu Zwycięstwa oraz doprowadzono ul. Bogurodzicy do styku z ul. św. Wojciecha. Odcięty w ten sposób trójkąt z terenu cmentarza przypadł Instytutowi Położnych. Dopiero w 1904 r. kościół wraz z Instytutem Położnych otoczono murem z czerwonej cegły, który istnieje do dzisiaj.

W 1906 r. wydzielono z istniejącego cmentarza niewielki teren dla kościoła gamizonowego od strony Placu Zwycięstwa, którego budowę rozpoczęto 18 października 1913 r. (obecnie kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa). W związku z tym ekshumowano z terenu przeznaczanego pod budowę 577 grobów przenosząc szczątki w głąb cmentarza. Po 1900 r. cmentarz został zamknięty i w takim stanie przetrwał do 1945 roku.

18

Jednym z najbardziej atrakcyjnych rejonów Lasu Arkońskiego jest **Dolina Siedmiu Młynów**, którą tworzy fragment górnego biegu Osówki, na odcinku od dzielnicy Głębokie do dzielnicy Osów. Już w średniowieczu wykorzystano bystry prąd rzeki do celów gospodarczych, lokalizując siedem młynów wodnych ze spiętrzającymi wodę stawami młyńskimi. Młyny ze stawami - o nazwach: Zazulin, Ustronie, Zacisze, Uroczysko, Nagórnik, Łomot, Wyszyna - funkcjonowały do XIX wieku. Zaprzestano produkcji mąki wraz z rozwojem młynarstwa o napędzie elektrycznym, a zabudowania przysposobiono do potrzeb wypoczynku i turystyki (restauracje, hotel). Z wyjątkiem Ustronia, obiekty te nie zachowały się do dzisiaj. Obecnie obszar doliny jest objęty ochroną jako **zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Dolina Siedmiu Młynów”**, obejmując dolinę strumienia od Jeziora Głębokiego do Podbórze. Został on powołany do zachowania i odtwarzania walorów przyrodniczych doliny Osówki o charakterze naturalnym w jego górnej części i kulturowym, z elementami naturalnymi, w dolnej. Na obszarze tym zachowały się tereny leśne o cechach naturalnych, ze stanowiskami zagrożonych i rzadko spotykanych roślin.

Park Leśny Arkoński jest stosunkowo dobrze zagospodarowany. Ma gęstą sieć dróg spacerowych, punkty widokowe, tor saneczkowy, wyciąg narciarski. Znajdują się tu, między innymi, ruiny wieży Quistorpa, ruiny leśniczówki Arkońska (Forsthaus Eckerberg), boisko sportowe (klubu „Arkonka” Szczecin), kąpielisko leśne Arkonka (kiedyś Schwimmbad MartinSee), jezioro Goplana, ścieżka zdrowia (zbudowana w latach 70-tych), ścieżka biegowa Nike, Ognisko św. Brata Alberta w zabytkowym budynku dawnego Domu Źdrojowego Kurhaus Eckerberg, oraz zabytkowa wiata przystanku tramwajowego przy pętli tramwaju nr 3. Na Osowie mieści się ponadto Akademicki Ośrodek Jeździecki.

Bardzo atrakcyjnym krajobrazowo jest szlak żółty, będący jednocześnie **„Ścieżką przyrodniczą przez Las Arkoński im. Ireny i Karola”**. Łączy on Las Arkoński (pętla tramwajowa linii 3) z osiedlem Głębokie. Wytyczony i opisany został w 1964 roku przez Irenę Pawelską-Szydłowską i Karola Michalika – zasłużonych krajoznawców, turystów i działaczy PTTK.

Park Leśny Głębokie jest drugim, co do wielkości szczecińskim parkiem leśnym (o powierzchni około 350 ha). Rośnie tu las mieszany, z dużym udziałem sosny zwyczajnej. W otoczeniu drzew znajduje się rynnowe Jezioro Głębokie, spełniające rolę kąpieliska miejskiego. Wzdłuż falistej linii północno-wschodniego brzegu jeziora rozciąga się działnia willowa Głębokie. Na północnym krańcu parku usytuowana jest działnia Pilchowo. Przy ścieżce dydaktycznej pomnikowe drzewa: Dęby Brytyjczycy (5 dębów o obwodzie 300 cm - 430 cm), rosną nad pn.-zach. brzegiem jez. Głębokie w pobliżu tzw. „dzikiej plaży”, nazwa nadana dla upamiętnienia Brytyjskiej Misji Repatriacyjnej dla Niemców, której siedziba w 1945-1947 znajdowała się przy pobliskiej ul. Jaworowej oraz sąsiadujący Buk Upiór (obwód 400 cm), któremu nazwę nadano ze względu na „upiorny” kształt kilkunastu konarów korony drzewa. Przy północno-zachodnim krańcu jeziora znajduje się strzelnica wojskowa „Wolczkowo”.

Park Leśny Mścięcino, zwany też Mścięcimskim Lasem (powierzchnia około 500 ha), znajduje się w granicach osiedla Skolwin, na zachód od zabudowań osiedla Skoki. Zajmuje płaskowyż pocięty głębokimi wąwozami, będących efektem rzeźbotwórczej działalności strumieni, spośród których największym jest Przesocińska Struga; w części zachodniej parku znajdują się źródła Grzybnicy. W związku z zróżnicowaniem terenu wykształciły się tu różne zbiorowiska roślinne. Wysoczyzną i stoki wzniesień porasta las bukowy lub bukowo-dębowy. W parowach ze strumieniami rośnie m.in. olsza czarna. Na terenie parku można też spotkać wprowadzone tu modrzewie, przede wszystkim modrzew europejski.

W płn. części, już w Mścięcinie, pozostałość po dawnym wczesnośredniowiecznym grodzie pomorskim w postaci resztek grodziska, na którym dokonano szeregu interesujących odkryć archeologicznych.

W lasach mścięcimskich od czerwca 1944 do kwietnia 1945 r. istniała filia obozu koncentracyjnego Stutthof, którego więźniowie pracowali w pobliskiej fabryce benzyny syntetycznej w Policach (pamiątkowe tablice przy ul. Ofiar Stutthofu).

Park Leśny Zdroje, zwany też Uroczyskiem Zdroje, znajduje się w granicach Szczecińskiego Parku Krajobrazowego „Puszcza Bukowa”, w dzielnicy Zdroje. Zajmuje około 150 hektarów. Od Puszczy Bukowej oddzielony jest autostradą A6. Charakteryzuje się dużą różnicą wzniesień (od 8 do 85 metrów n.p.m.). Występują tu liczne wąwozy, źródłiska oraz stare miejsca wyrobiskowe. W parku można podziwiać wiele ciekawych okazów fauny i flory.

Historia Parku:

W Zdrojach kopalnictwo rozwinęło się już w połowie XVIII wieku. W 1835 r. Gustaw Adolf Toepffer i jego szwagier Henryk Grawitz uzyskali prawo do terenu na skraju Puszczy Bukowej. Założyli tam kopalnię węgla brunatnego. Złoża tego surowca okazały się mało zasobne, ale podczas wierceń natrafiono na pokłady margla, kwarcu, wapienia i kredy, a w pobliskich Podjuchach glinki i torfu. Tak powstała najpierw kopalnia, a w 1880 roku duża cementownia. Wytwarzano w niej z miejscowych surowców półtora miliona ton cementu rocznie. Wyraźny akcent przemysłowy terenu nie przeszkadzał rodzinie Toepfferów stworzyć w Zdrojach na wzór Quistorp-Parku (Parku Kasprowicza) i Eckerberger-Wald (Lasku Arkońskiego) popularnego miejsca odpoczynku. Powstawały wokół modne restauracje, kawiarnie, pensjonaty. Na wzór wieży Quistorpa wzniesiono wieżę Baresel. Posiadłość Toepfferów zbudowano w stylu angielskim, a obok stworzono grootę Zdroje (Finkenwalde) ze Szczecinem połączono koleją. W Zdrojach powstało pokopalniane jezioro Szmaragdowe (Hertha see), podobnie jak na wyspie Wolin, w byłej kopalni Quistorpa, powstało malownicze jezioro Turkusowe. Do dzisiaj tereny te zalicza się do ciekawych miejsc odpoczynku.

Główne atrakcje parku:

Jezioro Szmaragdowe

1. Jezioro Szmaragdowe (pow. 2,2 ha) - uważa się je za jeden z najpiękniejszych zakątków okolic Szczecina. Powstało w 1925 roku w głębokiej odkrywcę dawnej kopalni kredy, na wskutek nagłego wtargnięcia wód podziemnych. Nazwa pochodzi od barwy wody wzbogaconej w węglan wapnia.
2. Punkt Widokowy - Polana Widok (55 m n.p.m.) - z tarasu widokowego można obserwować panoramę doliny dolnej Odry i Szczecina.
3. Bunkier - znajduje się nad południowym brzegiem jeziora Szmaragdowego. Jest to obecnie siedziba Szczecińskiego Stowarzyszenia Poszukiwawczego
4. Głazy Morowe - głazy granitowe tzw. „morowce” postawione zostały na dawnej granicy powiatu gryfińskiego i Szczecina. Wryty jest na nich znak krzyża lotaryńskiego oraz rok 1773. Prawdopodobnie upamiętniają epidemie dżumy, która w tym okresie panowała w Szczecinie. Według innych źródeł podaje się, iż pod „morowcami” kryją się zbiorowce mogiły ofiar epidemii. Na terenie parku znaleziono 4 takie głazy, z czego trzy położone na trasie ścieżki dydaktycznej pod numerem 9A, 9B, 9C. Wszystkie mają wysokość około 1 metra.
5. Ruiny wieży Baresel - wieżę zbudowano na wzór wieży Quistorpa, wzniesionej w Lasku Arkońskim. Miała 30 metrów wysokości i rozciągał się z niej widok na lewobrzeżny Szczecin, Międzyodrze, Zdroje i znaczną część parku. Teren wokół wieży był oświetlony i otaczały go liczne ścieżki spacerowe. Główna droga dojazdowa do wieży wiodła dzisiejszą ul. Letniskową (Finkenwalder Mohe Strasse) o szerokości prawie 6 metrów, której nawierzchnia została wykonana z bardzo dobrej jakości kamienia brukowanego. W pobliżu

Odład cmentarz znajdował się tylko pomiędzy ulicami J. Soplicy i Ojca Beżyma. W takim kształcie przetrwał do 1945 r., a jego obszar wynosił już tylko 21 098 m². W nocy z 9 na 10 listopada 1938 r. hitlerowcy prowadząc akcję zwaną „Noc Kryształowa”, skierowaną przeciwko Żydom, spalili synagogę przy ul. Dworcowej oraz dom przedpogrzebowy, profanując także groby. Pod koniec 1938 r. ruiny synagogi i domu przedpogrzebowego zostały rozebrane. Latem 1946 r. cmentarz został przejęty przez polską gminę żydowską, która kontynuowała pochówki do maja 1962 r., po czym został on zamknięty. Od 1968 r. znacznie zmniejszyła się w Szczecinie liczba ludności żydowskiej. W listopadzie 1982 r. dokonano ekshumacji istniejących jeszcze grobów i przeniesienia szczątków do kwatery specjalnej na Cmentarzu Centralnym przy trzecim wejściu, oznaczonej na planie znakiem WM.

W 1988 r. wzniesiono przy zbiegu ulic Gorkiego i Soplicy z zachowanych kilku płyt nagrobnych symboliczny pomnik upamiętniający istnienie cmentarza.

Tereny zielone Śródmieścia i Nowego Miasta

W 1725 roku od strony północnej i zachodniej miasta zniesiono mury i zasypano fosy, a na ich miejscu utworzono place dla parad wojskowych. Od północy jest to teren obecnego placu **Żołnierza Polskiego**, a od zachodu - teren obecnej alei **Niepodległości**. Oba place zostały zadrzewione. Dziś na placu Żołnierza Polskiego aleję tworzą lipy szerokolistne, wśród których rosną też lipa holenderska i lipa drobnolistna. Wzdłuż ul. Niepodległości aleję tworzą lipy holenderskie, a wśród nich znajdują się pojedyncze drzewa lipy szerokolistnej, lipy drobnolistnej, lipy krymskiej i lipy srebrzystej. Ogromne zmiany w zabudowie nastąpiły po zniesieniu fortyfikacji. Powstało Nowe Miasto oraz zabudowano duże tereny, składające się obecnie na Śródmieście. Od początku przy zakładaniu ulic Szczecina dbano o ich zadrzewienie. Wzdłuż głównej trasy komunikacyjnej - jaką jest aleja **3 Maja** - posadzono lipę holenderską i lipę drobnolistną, dzięki czemu przedłużono ciąg drzew alei Niepodległości. Lipę drobnolistną posadzono wzdłuż ulicy Mikołaja Kopernika. Wzdłuż ulicy **Janusza Kusocińskiego** do dziś rosną platany klonolistne. Na znacznym odcinku ulicy **Gabriela Narutowicza** rośnie kasztanowiec zwyczajny, a odcinek ulicy **Stojsława** obsadzono kasztanowcem czerwonym w odmianie krwistoczerwonej. Wzdłuż placu **Stefana Batorego** aleję tworzy platan klonolistny, a przy basenie - niewysokie drzewa cisa pospolitego w odmianie Dovastona. Na te cisów efektownie prezentują się niewysokie drzewa głogu pośredniego w odmianie pełnokwiatowej różowej. Z innych rosnących tutaj niewysokich drzew zwracają uwagę: sliwa wiśniowa w odmianie Pissarda oraz jabłko kwiecista. Na placu Stefana Batorego znajdują się także różne krzewy, m.in. pigwowiec japoński. Jest tu także pęcherznica kaliniolistna, tawuła van Houtte'a oraz tawuła japońska i trzmielina popolita. W czerwcu rozwijają się białe kwiaty odmiany wielkokwiatowej jaśminowca bezwonego.

Na placu **Ratuszowym** w sąsiedztwie neogotyckiego ratusza, rośnie stare drzewo kasztanowca czerwonego w odmianie krwistoczerwonej, o obwodzie pnia 219 cm, które jest bardzo efektowne w okresie kwitnienia. Po przeciwnej stronie ratusza, za ogrodzeniem, znajduje się stary bożodrzew gruczołkowaty o obwodzie pnia 218 cm. Przy ratuszu rośnie paulownia puszysta. Przy paulowni puszystej występują ciemiste, niewysokie drzewa i krzewy żółtnicy pomarańczowej. Oryginalnym pokrójem, dzięki parasolowatej koronie, wyróżnia się wiąz i odmiana zwisająca jarzębu pospolitego. Rosną tu również inne ciekawe rośliny, np. karagana karłowata o żółtych kwiatkach i liściach złożonych z czterech małych, wąskich listków.

Plac **Tobrucki** jest jednym z najładniejszych w Szczecinie. Znajdują się tu m.in. dwa potężne drzewa orzecha czarnego, o obwodach pni 242 cm i 415 cm (pomnik przyrody), rosnące po obu stronach basenu. W pobliżu basenu, naprzeciwko kotwicy, rosną cztery stare krzewy cisa pospolitego w odmianie krótkogłowej, a obok znajduje się stary krzew cisa pospolitego. Zestawienie gatunku i odmiany uwidacznia różnice w ich wyglądzie. Po obu stronach kotwicy zwracają uwagę dwa krzewy budleji skrętołistej, posadzone już po II wojnie światowej. Na placu Tobruckim rosną też: dwa stare drzewa buka zwyczajnego w formie purpurowej, cztery stare drzewa dębu szypułkowego, stara lipa szerokolistna, jedno stare drzewo klonu polnego, o obwodzie pnia 189 cm, i stary klon srebrzysty.

Zniszczona w czasie działań wojennych kaplica została rozebrana w latach pięćdziesiątych XX w. Od strony ul. Noakowskiego wzniesiono w 1897 r. zabudowania gospodarcze oraz prowadzono ogrodnictwo. W latach 1893-1894 władze miejskie przystąpiły do stopniowej likwidacji cmentarza, która trwała do około 1928 r., kiedy go zamknięto. Wcześniej nastąpiło zmniejszenie terenu cmentarnego od strony linii kolejowej przez odcięcie wąskiego pasa ziemi na budowę torowiska. W czasie wykopów znaleziono reszki grobów.

Polskie władze miejskie podjęły prace porządkowe na cmentarzu w latach sześćdziesiątych XX w., urządzając w dawnych budynkach gospodarczych przedszkole z ogrodem jordanowskim. Cały cmentarz został później zamieniony na park im. S. Noakowskiego. W parku Noakowskiego zarejestrowano 119 gatunków i odmian drzew oraz krzewów. Rośliny iglaste są tu nieliczne. Występują: dagleź zielona, świerk pospolity, sosna zwyczajna i sosna wejmutka, modrzew europejski oraz jałowiec zwyczajny i jałowiec sabański. W parku rośnie wiele starych drzew liściastych. Są tu m.in. stare drzewa płatanu klonolistnego, wiąz oraz morwa biała, np. o obwodach pni 242 cm i 261 cm. W miejscu, gdzie wąski pas parku łączy się z częścią będącą niegdyś cmentarzem, rośnie brzoza ciemna, o obwodzie pnia 100 cm. Różni się ona od brzozy brodawkowatej - występującej powszechnie na terenie Szczecina - szarą korowiną na pniu. Na terenie parku rosną topola biała i topola szara (naturalny mieszańiec topoli białej i topoli osiki). Znaczny udział w zadrzewieniu mają klony. Występują tu: klon zwyczajny, klon polny, klon jawor i klon jawor w odmianie ciemnopurpurowej, klon srebrzysty i klon jesionolistny. Zwracają uwagę stare drzewa jesionu wyniosłego. Licznie reprezentowane są głogi. Rosną tu też stare rabinie białe. Wśród krzewów znajdują się rozkwitające przed rozwinięciem się liści: leszczyna pospolita, dereń jadalny, forsycja zwisła pochodząca z Chin, wyróżniająca się długimi i zwisającymi gałęziami, oraz forsycja pośrednia - mieszańcowego pochodzenia - o rozłożystym pokręciu, pigwowiec japoński i pigwowiec chiński. W kwietniu okrywają się białymi kwiatami krzewy tawuły wczesnej, natomiast w maju i czerwcu - białe kwiaty okrywają gałęzie tawuły van Houtte'a. W czerwcu lub lipcu rozwijają się natomiast skupione w stożkowatych kwiatostanach różowe kwiaty tawuły wierzbolistej. Już w końcu maja lub na początku czerwca rozwijają się kwiaty jaśminowca wonnego, którego naturalne stanowiska znane są w południowej i południowo-wschodniej Europie po Kaukaz. W końcu czerwca i w lipcu kwitną północno-amerykańskiego pochodzenia jaśminowiec bezwonny w odmianie wielkokwiatowej, którego kwiaty są czysto białe, i jaśminowiec omszony o kwiatach kremowobiałych, a także mieszańcowego pochodzenia jaśminowiec paniński, którego kwiaty są białe i pełne. W końcu czerwca i w lipcu kwitnie pochodzący z Japonii żyliszek szorstki oraz żyliszek szorstki w odmianie śnieżnobiałej. Rosną tu m.in. takie krzewy, jak berberysy, pęcherznica kalinolistna, róża, irgi, ligustr pospolity, kalina hordowina i kalina kanadyjska oraz suchodrzew tatarski i suchodrzew zwyczajny.

W pobliżu parku Noakowskiego - między ulicami Stanisława Leszczyńskiego, Maksyma Gorkiego i Jacka Soplicy - znajduje się zieleniec z ładnie rozplanowanymi drzewami i krzewami. Swoistego uroku nadają mu rzędy daglezi zielonej, które oddzielają zieleniec od ulic, oraz rosnące na zieleńcu świerki serbskie. Na zieleńcu rosną też m.in. cis pospolity w odmianie Dovastona i żywotnik wschodni. Wśród drzew liściastych wyróżniają się brzoza brodawkowata i brzoza papierowa, a wśród krzewów różowiec biały i kolkwicia chińska.

Zieleniec znajduje się na terenie powstałego w 1821 roku. Cmentarza Żydowskiego Początkowo jego powierzchnia wynosiła 173 m², lecz powiększyła się po dokupieniu nowego terenu od strony ul. Ojca Beżyma o powierzchni 728 m² za cenę 400 talarów. Na planie z 1879 r. cmentarz miał wymiary około 100 m x 60 m i rozdzielała go ulica J. Soplicy, przy której od strony torów kolejowych znajdowało się w latach 1892-1921 ogrodnictwo cmentarne o wymiarach 65 m x 76 m. W 1877 r. ponownie dokupiono nowy teren przy ul. Ojca Beżyma. Kolejne powiększenie cmentarza nastąpiło w 1891, a ostatnie w 1917 r., kiedy zakupiono teren o powierzchni 3800 m² za 9 tysięcy marek. Odtąd powierzchnia cmentarza wynosiła 4608 m². Główne wejście znajdowało się od strony ul. Ojca Beżyma. W 1899 r. zbudowano duży dom przedpogrzebowy. Gdy w latach 1928-1930 przystąpiono do zabudowy ul. Leszczyńskiego, zlikwidowano ogrodnictwo cmentarne.

wejścia do wieży, w połowie XIX wieku, posadzono dęby zwane „**Dębami Książęcymi**”, które obecnie osiągnęły imponujące rozmiary. Są to 2 dęby o obwodzie 380 cm i 460 cm, rosnące za Zajazdem „Smaragd” w pobliżu polany „Patelnia” (obecnie „Słoneczna”). Nazwa upamiętnia historycznych książąt Pomorza Zachodniego od Warcisława I do Bogusława XIV.

W czasie II wojny światowej wieża została uszkodzona, natomiast całkowitego zniszczenia dokonali szabrownicy. Obecnie zachowały się tu jedynie fundamenty, ślady piwnic i rozrzucony gruz. Na wzniesienie gdzie stała wieża prowadzą, zachowane w stosunkowo dobrym stanie, dwustopniowe schody. Poniżej ruin znajduje się polana z ławkami, stolami i miejscami ogniskowymi.

Przy Zajeździe „Smaragd” rośnie pomnikowy **Cis Warcisława I** o obwodzie 128 cm i wys. 10 m. Nazwa drzewa upamiętnia pierwszego historycznego księcia Pomorza Zachodniego.

- Ścieżka dydaktyczna – **Przyrodniczo-leśna Smaragdowe Źródło** długości około 4 kilometrów. Prowadzi przez las mieszany i obejmuje m.in. Jezioro Smaragdowe, pomniki przyrody, pozostałości powieży Baresel, rezerwat florystyczny „Źródło” i glazy morowe.
- Rezerwat florystyczny „**Źródło**” ze stanowiskami naturalnie odnawiającego się cisa pospolitego, objęty został ochroną w 1959 roku i zajmuje powierzchnię 2,12 hektara. Niegdyś w miejscu tym znajdował się park Toepffera.
- Grota za Łukami - obiekt zbudowany w XIX wieku na wzór naturalnych grot występujących w skałach wapiennych. Aktualnie mieści się tu kawiarnia restauracja. Betonowy łuk przed wejściem do Groty ma wysokość 4,65 metra i rozpiętość około 30m.
- Punkt widokowy - wzgórze Akademickie (51 m n.p.m.) - ze stoku częściowo sztucznie usypanego wzniesienia można obserwować panoramę dzielnicy Podjuchy, dolinę Odry i mosty na Regalicy. Nazwa została nadana przez działaczy PTTK z Oddziału Akademickiego, z okazji obchodów rocznicy stulecia powstania pierwszego schroniska górskiego na ziemiach polskich (Schronisko Rozтока im. Wincentego Pola w Tatrach - 1876 r.).
- Punkt widokowy - Skórcza Góra, pagórek o wysokości 71,2 m n.p.m., stanowiący płn-wsch. część wyniesienia, na którym leży Park Leśny Źródło. Jest oddzielona dość głęboko wcięta dolinka strumienia bez nazwy, wzdłuż której biegnie przedłużenie ul. Letniskowej. Nazwa pochodzi od kaszubskiego słowa skorc - szpak.

Park Leśny Kłęskowoto niewielki faliasty obszar leśny (około 25 ha), fragment Kniei Bukowej w Kłęskowie ograniczony ul.: Psząną, Łęczienną, Chłopską i potokiem Chojnowką oraz terenami rozbudowującego się Osiedla Bukowe. Pokryty jest lasem bukowym z domieszką dębu bezszypułkowego i dębu szypułkowego oraz sosny pochodzącej (której najwięcej jest w zachodniej części parku). W drzewostanie występują też inne drzewa krajowego pochodzenia, jak: grab pospolity, klon zwyczajny i klon jawor. Nad strumieniem Chojnowka - płynącym w wózku na skraju parku - rosną m.in. olsza czarna i - rzadziej spotykana - olsza szara. W różnych miejscach parku występują: wiąz górski i wiąz szypułkowy oraz jesion wyniosły. Podszyl tworzą m.in. wiąz szypułkowy, wiąz górski i wiąz polny, leszczyna pospolita, klon zwyczajny i klon jawor, trzmielina pospolita i bez czamy. W runie są różne rośliny, w tym ruderalne. W miejscach, gdzie głównym komponentem drzewostanu jest buk, runo zbliżone jest do runa lasów Puszczy Bukowej; w miejscach zacienionych miejscami rośnie marzanka wonna, natomiast w miejscach prześwietlonych - obok niecierpka drobnokwiatowego, zadomowionego przy siedzibach ludzkich - można spotkać niecierpek pospolity. W wielu miejscach glebę pokrywa bluszcz pospolity.

Wieża Baresel

W Parku Leśnym Kleśkowo rosną również drzewa obcego pochodzenia. Są to m.in. grujecznik japoński i czesznik pięciolistkowy o obwodzie pnia 123 cm (drzewo chore, usycha). Występuje buk amerykański o liściach jajowato wydłużonych lub eliptycznych, długości do 12 cm, oraz dąb wielkoowocowy, o obwodzie pnia 217 cm, z lirowatymi liśćmi. Rośnie kłęk amerykański, którego obwód pnia wynosi 181 cm. Interesująca jest odmiana jednolistna robinii białej. W parku rośnie klon okrągłolistny z jasnozielonymi liśćmi, w zarysie okrągłymi z płytkimi kłapami, klon zwyczajny w odmianie Schwedlera i klon zwyczajny w odmianie powcinanej o liściach z głęboko wciętymi kłapami, częściowo zachodzącymi na siebie. Wymienione rośliny można znaleźć w części parku od strony ulicy Pomarańczowej. Przy drodze rozciągającej się wzdłuż parku, w okolicy wylotu ulicy Rydla, rośnie klon jawor w odmianie Leopolda, którego młode liście są miedzianoczerwone, później zieleńią i są pstre dzięki żółtym i białym plamom. Przy wspomnianej drodze znajduje się jesion wyniosły w formie jednolistnej. Z roślin nagonasiennych - występujących przede wszystkim w części parku od strony ulicy Pomarańczowej - na uwagę zasługują miłorząb dwudzielnny, jodła jednobarwna i jodła kaukaska, dagleżja zielona i dagleżja zielona w odmianie sinej, modrzew europejski, modrzew japoński i modrzew eurojapoński, sosna wejmutka, cyprysik Lawsona, cyprysik nutkajski, cyprysik groszkowy i cyprysik groszkowy w odmianie pierzastej, żywotnik olbrzymi i jałowiec wirginijski

Park znajduje się w stanie naturalnym i nie jest jeszcze odpowiednio zagospodarowany. Stanowić ma miejsce rekreacji dla budujących się w sąsiedztwie osiedli: Bukowe, Słoneczne, Nad Rudzianką, Majowe. Integralną jego częścią jest cmentarz „Zdroje” i park Domu Dziecka „Zielony Dwór”.

Cmentarz w Zdrojach przy ulicy Mącznej, ma w swej najstarszej części aleję z klonu zwyczajnego. Na cmentarzu rosną również: klon zwyczajny w odmianie kulistej i klon zwyczajny w odmianie Schwedlera, klon jawor i klon jawor w formie czerwonoowocowej. Zwracają uwagę brzozy brodawkowate. Występują ładne okazy jesionu wyniosłego i jesionu wyniosłego w odmianie zwisającej, stare drzewa daglezi zielonej, daglezi zielonej w odmianie sinej, świerka pospolitego, a na skraju cmentarza - świerka pospolitego w odmianie wiciowej. Przy niektórych nagrobkach rosną kolkwicia chińska oraz śnieguliczka koralowa, której owoce są różowe lub czerwone. Przy nagrobkach występują cyprysiki i żywotniki. Na uwagę zasługują młode okazy cyprysika groszkowego w odmianie niłkowatej, o wydłużonych, zwisających odgałęzieniach, i żywotnikowca japońskiego, o szerokich, łuskowatych liściach, które z wierzchu są ciemnozielone, a od spodu kremowobiałe, zielono obrzeżone

Park Domu Dziecka Zielony Dwór w Zdrojach przy ulicy Walecznych, położony jest na wzniesieniu i u jego podnóża. Wyróżnia się starym drzewostanem. Liczne są tu drzewa liściaste, których obwód pnia nierzadko przekracza 200-300 cm. Aleje - prowadzącą z ulicy Walecznych na wzniesienie z budynkiem domu dziecka - tworzą lipy, które rosną też poza aleją. Są to: lipy szerokolistne, lipy drobnolistne i lipy krymskie. W parku rosną różne stare drzewa krajowego pochodzenia. Są to: buki zwyczajne i buki zwyczajne w formie purpurowej, dęby szypulkowe i dęby bezszypulkowe, graby pospolite, klony zwyczajne, klony jawory i klony jawory w odmianie ciemnopurpurowej, oraz klony polne (drzewa i żywopłot). Są tam również stare drzewa wiązu górskiego i wiązu szypulkowego oraz jesionu wyniosłego. Urządzając park, wprowadzono drzewa obcego pochodzenia, z których kasztanowce zwyczajne są od dawna uprawiane i zadomowione w Polsce. Inne gatunki drzew też są stosunkowo często uprawiane, ale niektóre z rosnących tu należą do rzadkości. Można tu spotkać: platan klonolistny, północnoamerykańskiego pochodzenia dąb czerwony oraz - rzadziej uprawiane - dąb szkarłatny i dąb błotny. Występują lipa amerykańska, o obwodzie pnia 256 cm, i lipa srebrzysta. Rosną: strączyn żółty, którego pień ma obwód 81 cm, oraz robinia biała w odmianie jednolistnej z liśćmi pojedynczymi lub złożonymi z jednego dużego listka szczytowego i 2-4 mniejszych listków bocznych. Są też klon srebrzysty i klon srebrzysty w odmianie strzępolistej.

W parku Domu Dziecka Zielony Dwór w Zdrojach znajdują się również interesujące, stare rośliny nagonasienne. Są to m.in. cisy pospolite, a także piękne, zdrowe żywotniki olbrzymie, o obwodzie pnia osiagającym nawet ponad 200 cm, i żywotniki wschodnie.

Rosną tam przede wszystkim stare drzewa liściaste, m.in. buk zwyczajny i buk zwyczajny w formie purpurowej, dąb szypulkowy i dąb bezszypulkowy, brzoza brodawkowata i grab pospolity, topola biała, topola euroamerykańska i topola kalifornijska, wierzba biała, lipa drobnolistna, np. o obwodach pni 290 cm i 423 cm, lipa szerokolistna, np. o obwodzie pnia 303 cm, i lipa szerokolistna w odmianie winoroślowatej, o obwodach pni 179 cm i 215 cm, klon zwyczajny klon jawor, kasztanowiec zwyczajny, jesion wyniosły i jesion wyniosły w odmianie zwisającej. W parku Brodowskim występuje jarząb brekinia (brząk) o obwodzie pnia 118 cm. Naturalne stanowiska jarzębu brekinii znane są w Europie, Azji Mniejszej i na Kaukazie. Są też w zachodniej i południowej Polsce, gdzie rośnie on czasem w lasach mieszanych. Można spotkać to drzewo w północno-zachodniej części Puszczy Bukowej pod Szczecinem.

W parku Brodowskim znajduje się też jarząb zwyczajny (jarzębina). Występuje głóg pośredni w odmianie pełnokwiatowej czerwonej. Z roślin nagonasiennych rosną tu: cis pospolity, świerk pospolity i świerk pospolity w odmianie wiciowej, mo drzew europejski oraz modrzew eurojapoński, a także cyprysik Lawsona

Park pomorzański

Parkiem na Pomorzanach (obecnie plac **gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego**) nazywany jest duży zieleniec o powierzchni 5,78 ha położony między ulicą Grudziądzką i aleją Powstańców Wielkopolskich, który jest pozostałością dawnego cmentarza. 30 września 1865 r. miasto przekazało parafii pw. św. Jakuba cmentarz o powierzchni ponad 11 ha przy dzisiejszej al. Powstańców Wielkopolskich 108. W 1899 r. posiadał 248 m długości i 148 m szerokości. Główne wejście na cmentarz znajdowało się od ul. Grudziądzkiej. Powiększenie cmentarza o 104 m w kierunku linii kolejowej nastąpiło w 1889 roku. Jednak w roku 1938 nastąpiło włączenie do terenu szpitala części cmentarza w wyniku przedłużenia w 1913 r. ul. Jabłonkowskiej do al. Powstańców Wielkopolskich wiodącej przez cmentarz oraz likwidacji dawnej ul. Szpitalnej. Dawna ul. Jabłonkowska została przemianowana w 1980 na ul. W. Starkiewicza. Z przekazanego szpitalowi w 1938 r. terenu przeniesiono 257 grobów na istniejący Cmentarz Centralny oraz rozebrano usytuowaną tam kaplicę cmentarną. W ten sposób długość cmentarza od strony al. Powstańców Wielkopolskich skróciła się do około 165 m. W 1938 r. rozebrano z istniejących grobów ogrodzenia żelazne. Ostatnie pochówki w liczbie 100 zmarłych odbyły się w 1928 r. i od tam cmentarz był zamknięty.

Na cmentarzu pomorzańskim pochowano m.in. szczeńskiego kronikarza Friedricha Thiede, zmarłego w 1891. Częściowo przygotowany do likwidacji cmentarz przetrwał do 1945 roku. Kilkanaście lat później rozebrano otaczający go mur i urządzono na jego miejscu park. Są tam wyraźnie widoczne jeszcze dwie główne, przecinające się aleje starych drzew. Rosną tam przede wszystkim stare drzewa liściaste krajowego i obcego pochodzenia, oraz cisy. Na szczególną uwagę zasługuje odmiana Dovostona cisa pospolitego i - o zupełnie innym pokroju - odmiana irlandzka cisa pospolitego. Interesującym, niewysokim drzewem jest żywotnik wschodni. Wśród roślin liściastych zwraca uwagę leszczyna turecka. Można spotkać inne interesujące rośliny, m.in. klon okrągłolistny i klon Gmala. Ze wschodnich i środkowych terenów Ameryki Północnej pochodzi śnieguliczka koralowa.

Park Noakowskiego i zieleniec przy ul. Leszczyńskiego

Park Noakowskiego (powierzchnia około 8,7 ha) zlokalizowany jest między torem kolejowym a ulicami: Jagiellońską, Stanisława Noakowskiego, Jacka Soplicy, Stanisława Leszczyńskiego i Bohdana Zaleskiego. Od ul. Bohdana Zaleskiego do ul. Adama Mickiewicza ciągnie się wąskim pasem wzdłuż toru, a od ul. A. Mickiewicza do ul. Jagiellońskiej obejmuje teren dawnego Cmentarza Turzyńskiego. Pierwotnie przy ulicy Mickiewicza i S. Noakowskiego znajdował się cmentarz komunalny dawnej wsi Turzyn, otwarty w październiku 1848 roku. Powierzchnia cmentarza wynosiła 7,30 ha. Zachował się tu stary drzewostan: dęby, lipy, klony, jesiony i pojedyncze platany. Cmentarz posiadał regularny układ alejek, główne wejście znajdowało się od strony obecnej ul. Noakowskiego, po którym zachowała się brama z fragmentem muru.

Od strony ul. Mickiewicza wybudowano w 1895 r. neogotycką kaplicę cmentarną, w której w czasie II wojny światowej raz w miesiącu odprawiane były nabożeństwa katolickie dla Polaków przymusowo zatrudnionych w Szczecinie.

W tej okolicy znajdują się krzewy krzewuski cudownej oraz wiele odmian kaliny. Są to m.in. krajowego pochodzenia kalina koralowa, oraz odmiana płonna kaliny koralowej z kulistymi kwiatostanami. W niedalekiej odległości od klonu Trautvettera rośnie też grujecznik japoński. Park Żeromskiego jest miejscem występowania licznych okazów buka zwyczajnego. Znajdują się tu również buk zwyczajny w formie purpurowej i buk zwyczajny w odmianie zwisającej. W pobliżu wspomnianego grujecznika japońskiego rośnie buk zwyczajny w odmianie wycinanej, o obwodzie pnia 256 cm. W pobliżu grujecznika japońskiego i buka zwyczajnego w odmianie wycinanej znajdują się interesujące rośliny z rodziny strączkowatych: szupin japoński (chiński), strączyn żółty oraz kłęk amerykański. Park Żeromskiego jest miejscem występowania interesujących dębów. W pobliżu klonu Trautvettera rośnie dąb gruziński wyróżniający się szeroką, rozłożystą koroną osadzoną na niskim pniu o obwodzie 301 cm. Na terenie parku rosną też krajowego pochodzenia dąb bezszypułkowy i dąb szypułkowy.

Droga w głąb parku prowadzi do interesujących dębów obcego pochodzenia. Po prawej stronie drogi (idąc od dębu gruzińskiego) rosną dęby burgundzki, o niewielkich liściach, i odmiana wąskolistna dębu burgundzkiego, o obwodzie pnia 180 cm, której liście mają bardziej regularne kłapy. W pobliżu znajduje się dąb węgierski - wysokie drzewo o obwodzie pnia 394 cm, z ładnymi, dużymi, kłapowanymi liśćmi. W nieznanym oddaleniu od drogi rośnie północnoamerykańskiego pochodzenia dąb wielkoowocowy, o obwodzie pnia 254 cm, którego liście mają kształt lirowaty. W parku Żeromskiego można też spotkać dąb czerwony - także z Ameryki Północnej - o dużych liściach z ostrymi kłapami, przebarwiających się jesienią na czerwono. Między drzewami i krzewami liściastymi rosną sosny czarne, a północnoamerykańskiego pochodzenia sosna wejmutka tworzy aleję. Kierując się ku ulicy **Matejki** i - następnie - ulicy **Plantowej** też można spotkać ciekawe drzewa i krzewy. Rosną tu - oraz w innych miejscach parku - miorzęby dwudzielne. Oryginalnym krzewem jest różowiec biały, który znajduje się też na placu Obrońców Westerplatte. W pobliżu ulicy Plantowej rosną potężne platany klonoliste, np. o obwodach pni 420 i 430 cm. Park Żeromskiego jest miejscem występowania różnych jesionów, m.in. krajowego pochodzenia jesionu wyniosłego i jego odmiany zwisającej, a także jesionu pensylwańskiego. W drugiej połowie maja lub w czerwcu, po rozwinięciu się liści, rozkwita natomiast jesion mallowy. Jeden z jesionów mallowych ma siedem pni, o obwodach 38, 48, 66, 68, 74, 88 i 100 cm. W różnych miejscach parku Żeromskiego występuje grab pospolity. W pobliżu placu Adama Mickiewicza znajdują się dwa okazy grabu pospolitego w odmianie wcinanej. W pobliżu ulicy **Starzyńskiego** rośnie stary wiązowiec zachodni - drzewo o szerokiej koronie, z gałęziami sięgającymi niemal ziemi, o obwodzie pnia 210 cm. W niedalekiej odległości znajduje się - poznany już w innej części parku - kasztan jadalny. W parku rosną też kasztanowiec zwyczajny i kasztanowiec zwyczajny w odmianie pełnokwiatowej, który nie wytwarza owoców, a także - bardzo podobny do kasztanowca zwyczajnego - kasztanowiec japoński. Po przeciwnej stronie drogi w stosunku do kasztana jadalnego rośnie skrzydlorzech kaukaski, występujący też w innych miejscach parku. W pobliżu znajdują się skupiny odmiany karłowej wierzby purpurowej. W tej okolicy znajduje się drugi okaz kłęk amerykański, poznany już w innej części parku. Obok rośnie surmia pośrednia - niskie drzewo o obwodzie pnia 150 cm i szerokiej koronie z dużymi, z parą bocznych kłap, liśćmi iz długimi, wąskimi (pateczkowatymi) owocami, długo pozostającymi na gałęziach. Surmia pośrednia została posadzona na tle korkowca amerykańskiego. Droga skierowana ku rozgałęzieniu się ulicy **Parkowej** i **Kapitańskiej** prowadzi do starego orzecha czarnego - wysokiego drzewa o obwodzie pnia 265 cm. W pobliżu, po przeciwnej stronie drogi, znajduje się drugi okaz szupinu japońskiego, o obwodzie pnia 270 cm. Interesujące drzewa i krzewy rosną w parku w okolicy ulicy **Storrady**. Jest tam leszczyna turecka, której pień - na wysokości 25 cm - ma obwód 275 cm, a wyżej są trzy pnie o obwodach 102, 117 i 127 cm. Rośnie lipa srebrzysta w odmianie zwisającej (lipa długoogonkowa) - drzewo o obwodzie pnia 197 cm, z szeroką koroną ze zwisającymi gałęziami i długoogonkowymi liśćmi. Znajduje się tu kilka okazów żywotnika wschodniego z wachlarzowatymi, ustawionymi poziomo, ażurowymi gałęziami.

Park Brodowski leży w dzielnicy Żelechowa, w okolicy ul. Obotryckiej, na fali tym terenie o powierzchni 8,3 ha w rejonie Stawu Brodowskiego. Urządzony jest w miejscu dawnego cmentarza, z zachowaniem układu alei.

Rosną tu także: cyprysik nutkajski i cyprysik nutkajski w odmianie zwisającej, cyprysik groszkowy, cyprysik groszkowy w odmianie pierzastej, cyprysik groszkowy w odmianie nitkowatej i cyprysik groszkowy w odmianie szpilkowatej, jałowiec wirginijski, sosna wejmutka, daglezia zielona w odmianie sinej i choina kanadyjska.

Park Leśny Dąbie, park naturalny stanowiący fragment lasów Puszczy Goleniowskiej we wsch. obszarach dziel. Dąbie, po obu brzegach rzeki Płonia. W obszarach parku lub na jego skrajach znajdują się niewielkie osiedla: Błędów, Rudnik, Cieszyce, Trzebusz, Dunikowo. Oprócz Płoni przez park przepływa niewielki potok Chelszcząca. Lasy mieszane o przewadze sosny. Nazwa niem. Stadtforst Dammsche Heide, w tłumaczeniu oznacza Las Miejski Dąbska Puszcza.

Park Leśny w Strudze nad Płonią - jest to park podworski, położony po prawej stronie rzeki. Rozciąga się pasem około 2 km długości w dolinie i na tarasie wznoszącym się wzdłuż rzecznej doliny, między rzeką Płonią a ulicą Przylesie, prowadzącą ze Strugi do Sławocieszka. Szosa Stargardzka dzieli park na dwie nierówne części, z których większa, bardziej malownicza, znajduje się od strony Sławocieszka. Rzeka Płonia na tym odcinku tworzy liczne, łagodne zakręty, dzięki czemu dolina jest raz węższa, raz szersza. Przy ulicy Przylesie - na terenie parku - znajduje się budynek zakładu wychowawczego dla młodzieży. W północnej części parku są zarośnięte ruiny pałacu i sąsiadujących budowli gospodarczych.

Park założono na przełomie XIX i XX wieku. Bogata rzeźba terenu została umiejętnie wykorzystana przy wprowadzaniu roślin obcego pochodzenia. Na stromych zboczach pozostawiono częściowo rośliny rodzime. Natomiast na wysoczyznę i na teren doliny rzeki zostały wprowadzone różne gatunki pochodzenia obcego. Zgrupowanie interesujących pokrojowo gatunków i barwnych odmian drzew dało efektowną całość. Strome zbocza i częściowo wysoczyzna porośnięte są przede wszystkim drzewami krajowego pochodzenia starymi bukami zwyczajnymi, dębami oraz grabami pospolitymi. Nad rzeką rosną m.in. stare olsze czarne, często wielopniowe, i miejscami olsze szare, jesiony wyniosłe, rzadziej wiązy oraz brzozy brodawkowate. Jest to pozostałość lasu liściastego, zajmującego dawniej omawiany teren.

W niewielkiej części parku, znajdującej się naprzeciw dawnej papierni - wśród klonów zwyczajnych i klonów jaworów oraz innych drzew i krzewów liściastych - rosną m.in. jodła jednobarwna i jodła kaukaska, daglezia zielona, choina i świerk kłujący w odmianie srebrzystej. Po ziemi płóży się i wspina po pniach drzew bluszcz pospolity. Naturalny charakter ma część parku sąsiadująca z szosą Szczecin- Stargard po jej lewej stronie, między drogą do Sławocieszka a szeroką polaną nadrzeczną. Na wysokich zboczach rosną stare buki i dęby. U podnóża zbocza można spotkać stare świerki pospolite, które zostały tu wprowadzone, a w ich sąsiedztwie znajdują się buki zwyczajne i dęby szypułkowe. Rosną brzoza brodawkowata i czeremcha zwyczajna. Są tu też stare platany klonoliste i wiąz. W pobliżu budynku zakładu wychowawczego rosną m.in. świerk biały i cyprysik Lawsona. Jedną z najładniejszych części parku jest szeroka nadrzeczna pdana w pobliżu domu zakładu wychowawczego. Od strony północno-wschodniej otacza ją lukiem wysokie, strome zbocze wzniesienia.

Na polanie, utworzonej przez wygięcie rzeki, i w jej otoczeniu zgromadzono różne drzewa, w tym barwne odmiany. Rosną tam jodła jednobarwna, jodła balsamiczna i jodła pospolita. Znajdują się świerki zwyczajne oraz świerk kaukaski, o obwodzie pnia 198 cm, wyróżniający się krótkimi, błyszczącymi igłami skierowanymi ku przodowi gałązki. Występuje świerk kłujący w formie sinej i świerk kłujący w odmianie srebrzystej, a także sosna wejmutka. Rośnie cyprysik nutkajski w odmianie sinej i dwa stare, niewysokie drzewa cyprysika groszkowego w odmianie nitkowatej, o obwodach pni 138 i 146 cm, z cienkimi, sznurowatymi gałęziami. Występuje żywotnik zachodni w odmianie żółtawej, z krótkimi, bladeżółtymi, wachlarzowatymi gałęziami. Są też stare drzewa buka zwyczajnego w formie purpurowej i klon jawor w odmianie ciemnopurpurowej.

Idąc wzdłuż rzeki, dochodzi się do polanek położonych na różnej wysokości przy krawędzi zbocza, niegdyś oddzielonych od siebie rzędami drzew i krzewów, dziś bardzo zarośniętych. W tej części parku, też na wysoczyźnie, rosną m. in. jałowiec wirginijski i jodła kaukaska, występujące również w pobliżu zarośniętych ruin pałacu;

świerk serbski, modrzew japoński, sosna czarna, cyprysik groszkowy, cyprysik groszkowy w odmianie pierzastej oraz żywotnik zachodni w odmianie Ellwanger, o gałęziach okrytych łuskami, a wewnątrz korony również igłami. Rośnie śliwa wiśniowa w odmianie Pissarda - o wiśniowych pędach, purpurowoczerwonych liściach i różowych kwiatach. Znajdują się krzewy szczególnie efektowne w okresie kwitnienia, np. rozkwitające przed rozwinięciem się liści forsycja zwisła i pigwowiec japoński. W końcu kwietnia i w maju rozwijają się białe kwiaty, zebrane w owłosionych gronach, świdłosliwy kanadyjskiej. W maju i w czerwcu rozwijają się białe lub różowawe kwiaty pęcherznicy kalinolistnej. W tym czasie białymi kwiatami, zebranymi w baldachogronach, okrywają się krzewy tawuły średniej, której naturalne stanowiska znane są w Europie i Azji; w Polsce w Pieninach i Tatrach. Białe kwiaty, w wypukłych baldachogronach, okrywają gałęzie tawuły van Houtte'a tak obficie, że całe krzewy są białe. Żółtabiałe kwiaty z długimi pręcikami, skupione w wypukłych baldachogronach, rozwijają się na krzewach tawuły ozankolistnej. Natomiast tawuła wierzbolista rozkwita w czerwcu i lipcu, a jej różowe kwiaty skupione są w miętko owłosionych stożkowatych kwiatostanach. W maju i na początku czerwca rozwijają się różowe, lejkowate kwiaty krzewuski cudownej. W końcu maja i na początku czerwca kremowobiałe, pachnące kwiaty okrywają gałęzie jaśminowca wonnego - krzewu, którego naturalne stanowiska znane są w południowej Europie aż po Kaukaz. W czerwcu i lipcu rozwijają się natomiast białe kwiaty jaśminowca bezwonnego w odmianie wielkokwiatowej, pochodzącego z północno-wschodnich rejonów Ameryki Północnej. Od czerwca do sierpnia ciemnoróżowe kwiaty zdobią krzewy maliny pachnącej, wywodzącej się też z północno-wschodnich rejonów Ameryki Północnej. Można również obserwować kwitnące krzewy tawliny, której białe, puszyste, dzięki długim i liczным pręcikom, kwiaty zebrane są w szczytowych wiechach.

Ruiny pałacu znajdują się na skraju wysokiego zbocza. W najbliższym otoczeniu nasadzenia śnieżnicze, natomiast właściwy park przypałacowy znajdował się w dolinie nadzecznej połączonej z pałacem szerokimi, kamiennymi schodami. Po obu stronach schodów rosną żywotniki zachodnie, a w dolinie ładne okazy cisa pospolitego w odmianie irlandzkiej i żywotnik zachodni w odmianie Ellwanger. Runo w parku nie ma ogrodowego charakteru w wyniku zarosnięcia roślinami zielnymi pospolicie spotykanymi w lasach liściastych i roślinami ruderalnymi.

3. Zielen miejska

Na terenie Szczecina występują duże skupiska zieleni w postaci parków, cmentarzy, zieleńców, skwerów i zieleni ulicznej. Ogólna powierzchnia terenów zieleni miejskiej wynosi 530,47 ha. Największą powierzchnię zajmują parki spacerowo-wypoczynkowe. W Szczecinie zlokalizowano 15 parków o łącznej powierzchni 142,5 ha. Dużym i ciekawym skupiskiem zieleni są cmentarze o ogólnej powierzchni 193,87 ha (w tym cmentarze czynne- 179,41 ha).

W Szczecinie w latach 2002 - 2003 było łącznie 21 cmentarzy, w tym 5 czynnych: Cmentarz Centralny, Cmentarz na terenie osiedla Wielgowo, Cmentarz na terenie osiedla Zdroje, Cmentarz na terenie osiedla Dąbie i Cmentarz na terenie osiedla Płonia.

W granicach miasta znajduje się też wiele mniejszych elementów zieleni, do których należą zieleńce, w tym zieleń przy budynkach użyteczności publicznej, bulwary i promenady. W mieście istnieje 90 zieleńców o łącznej powierzchni 55,2 ha. Największe z nich to: Zieleńiec przy ul. Chopina/Kraśnińskiego, Jana z Kolna/Teatr Polski, Zieleń przy Wałach Chrobrego, Zieleńiec przy ul. Boryny, Zieleńiec przy ul. Spółdzielczej, Zieleńiec Promenada Leszczyńskiego, Zieleńiec przy ul. Malczewskiego, Zieleńiec przy ul. Obotryckiej, Plac Słowiański, Zieleńiec przy ul. Ojca Beżyma.

Zieleń uliczna zajmuje 138,9 ha. Są to tereny zieleni towarzyszącej komunikacji miejskiej, pasy zieleni, trawników, krzewów i drzew wzdłuż dróg.

Park im. Jana Kasprowicza jest największym i zdaniem wielu najpiękniejszym parkiem Szczecina. Stanowi część dużego kompleksu zieleni, który rozciąga się od Śródmieścia aż do Puszczy Wkrzańskiej.

To był prawdziwy kombinat - obiekty zakładów rozrzucone były na rozległym terenie, pomiędzy Chopina i Arkońskiej, pacjenci i personel mieli nawet własny kościół przy ul. Broniewskiego. Jeszcze w 1945 r. pochowano tu 650 chorych zmarłych w zakładzie na tyfus. W 1980 r. część cmentarza zamieniono park. W cmentarnej neoromańskiej kaplicy w latach dziewięćdziesiątych XX w. mieściło się prosekatorium medycyny sądowej.

Ostatni niemierzyński cmentarz mieścił się przy ul. **Tatrzyskiej**. Dziś na jego miejscu stoi sklep Berti, fragment placu zabaw, a jedyną pamiątką po cmentarzu są stare drzewa na przysklepowym parkingu. Cmentarz powstał pod koniec XIX w. i należał do wsi Niemierzyn. Ostatnie pochówki miały tu miejsce w połowie lat 30. XX w. Zaraz potem, po wybudowaniu po przeciwnej stronie ulicy pierwszych domków jednorodzinnych, cmentarz zamknięto.

Należy dodać, że na obszarze osiedla Arkońskie-Niemierzyn rosną dwa pomnikowe cisy: **Cis Jagielly**, cis pospolity (4 sztuki o obwodzie od 50 cm - 120 cm i wys. 11 m), ul. Broniewskiego 18, przy kościele pw. św. Kazimierza, obok **Niemierzyńskiego Głazu**. Nazwę nadano dla upamiętnienia króla Władysława Jagiełły i jego dekretu z 1423 roku ustanawiającego cisy drzewami objętymi ochroną prawną oraz **Cis Judyń**, cis pospolity (3 sztuki o obwodzie: 85 cm, 160 cm i 170 cm, wys. 10 m), ul. Doktora Judyń (przy mostku na Warszawcu).

Park Żeromskiego założono w 1810 roku z inicjatywy Towarzystwa Upiększania Miasta. Była to jedna z pierwszych tego rodzaju organizacji w tej części Europy. Park wzorowany jest na założeniu francuskim tzn. o swobodnym rozmieszczeniu roślin. Sama idea przyszła z Francji, a szczebińskie grono założycieli zyskało od razu mocny patronat komendanta garnizonu francuskiego. Obok najciekawszych okazów rodzinnej flory posadzono tutaj specjalnie sprowadzone z południowej Europy drzewa kasztana jadalnego, buki, cisy i dęby ze strefy śródziemnomorskiej, a także prawdziwie egzotyczne chińskie topole o wielkich liściach, szary orzech amerykański oraz skrzydlorzech kaukaski. W roku 1810 publiczny podmiejski ogród spacerowy został uroczysto otwarty. Do parku, od strony północnej, przylegał Cmentarz Luterński, a od strony wschodniej Cmentarz Reformowany, tzw. Dolny Wilk, i pola uprawne. W parku wytyczono wiele alejek i ścieżek spacerowych. W 1905 roku w środkowej części parku zbudowano kawiarnię parkową z oranżerią. Obecnie mieści się w niej hotel „Park”. W pobliżu kawiarni urządzone były fontanny, w niszach których pływały egzotyczne złote rybki. Natomiast obok, na przelocie lat czterdziestych i pięćdziesiątych, stał barokowy posąg bogini Flory - dzieło Damarta. Była też przeszklona muszla koncertowa. W okresie międzywojennym park był ulubionym miejscem niedzielnych spotkań.

Obecnie Park Żeromskiego, o powierzchni ok. 25 ha, jest drugim co do wielkości - po parku Kasprowicza - założeniem parkowym lewobrzeżnego Szczecina. Usytuowanie parku w sąsiedztwie Wałów Chrobrego podnosi jego walory. Rośnie tu 177 gatunków i odmian drzew oraz krzewów. Przeważają okazy liściaste. Wiele z nich to stare drzewa o obwodzie pnia przekraczającym 200-300 cm, a niekiedy - 400 cm. Największą liczbą gatunków reprezentowane są dąb i klon. W pobliżu ulicy **Malczewskiego** (od strony ulicy Parkowej) rośnie kasztan jadalny. W sąsiedztwie znajduje się wiąz szypułkowy o obwodzie pnia 257 cm, po którym aż do korony wspina się stary, o obwodzie pędu 72 cm - kwitnący i owocujący - bluszcz pospolity. W parku Żeromskiego rosną ponadto wiąz górski i wiąz polny. Droga przez park - wzdłuż ulicy Malczewskiego - prowadzi do parceliny trójlistkowej. Po przeciwnej stronie drogi rośnie cis pospolity w odmianie krótkoigłowej. W pobliżu, na trawniku, znajduje się stary klon kolchidki o regularnej, stożkowej koronie i o obwodzie pnia 338 cm.

Na brzegu parku - przy skrzyżowaniu ulic **Malczewskiego i Matejki** - można poznać klon kaukaski podgatunku Trautvettera, nazywany też klonem Trautvettera, którego naturalne stanowiska znajdują się na Kaukazie oraz w Turcji. Drzewo rosnące w parku ma pień o obwodzie 153 cm. Obok rośnie klon jawor - krajowego pochodzenia, spotykany także w innych miejscach parku. Na jego obszarze rośnie także krajowego pochodzenia klon polny, który ma postać krzewu lub drzewa. W parku są też klony pochodzące z Ameryki Północnej: klon okrągłolistny, klon srebrzysty i klon jesionolistny. W pobliżu klonu Trautvettera - od strony ulicy Matejki - rośnie boźdrzew gruczolkowate, który można spotkać też w innych miejscach parku.

Ogród Dendrologiczny im. Stefana Kowasa - jest to teren dawnego Cmentarza Majdańskiego (położonego przy ul. Niemierzyńskiej 18), który został zagospodarowany jako park w latach 1973-1974 i nazwany imieniem profesora dr. Stefana Kownasa - organizatora i pierwszego kierownika Katedry Botaniki Akademii Rolniczej w Szczecinie. Jego starania przyczyniły się do zachowania w mieście wielu cennych roślin i wzbogacenia Szczecina w nowe gatunki drzew i krzewów. Sam cmentarz został oddany do użytku 12 X 1868 roku, był otoczony murem z czerwonej cegły, a od ul. Niemierzyńskiej prowadziła doń zdobiona brama z kutego żelaza. Posiadał także swoją kaplicę. Najbardziej znaną osobą, którą tu pochowano był niemiecki poeta i publicysta Robert Prutz. Podczas wojny na cmentarzu chowano ofiary bombardowań Szczecina, a w pierwszych powojennych latach (1945-46) używali go polscy osadnicy. W Ogrodzie Dendrologicznym - o powierzchni około 15,5 ha - niewiele jest egzotów. Rośnie tam natomiast dużo starych drzew, zwłaszcza liściastych, o obwodzie pnia nierzadko przekraczającym 200-300 cm. Zarejestrowano tu 82 gatunki i odmiany drzew i krzewów. Wśród starych drzew wyróżniają się buki: buk zwyczajny, buk zwyczajny w odmianie zwisającej i buk zwyczajny w formie purpurowej. Do rzadkości należą dwa drzewa odmiany purpurowej trójbarwnej (różowobrzęgiej) buka zwyczajnego, których pnie mają obwód 182 cm i 225 cm. Liście tej odmiany buka są purpurowe, nieregularnie różowo obrzeżone (zdarzają się też pędy z liśćmi purpurowymi, bez różowego obrzeżenia). Jedno z tych drzew można spotkać w alei przebiegającej wzdłuż ogrodu, od ulicy Żupańskiego do terenu Akademii Rolniczej, natomiast drugie drzewo znajduje się przy ścieżce przebiegającej wzdłuż terenu wspomnianej uczelni. W ogrodzie rosną też stare dęby szypułkowe i dęby bezszypułkowe. Ogród przecinają cieniste aleje, które tworzą m.in. dąb szypułkowy, lipa drobnolistna, kasztanowiec z różowymi i czerwonymi kwiatami oraz sosna wejmutka. W pobliżu ulicy Słowackiego - w sąsiedztwie alei z kasztanowców czerwonych - rośnie brzoza brodawkowata w odmianie strzępolistej, której liście są głęboko wcięte, z nieregularnie i ostro ząbkowanymi kłapami.

W ogrodzie znajdują się stare jesiony wyniosłe i jesiony wyniosłe w odmianie zwisającej. Po jednym z jesionów wyniosłych, o obwodzie pnia 267 cm - rosnącym w pobliżu ulicy Niemierzyńskiej - wspina się kwitnący i owocujący bluszcz pospolity z dwoma zrosniętymi tuż nad ziemią pędami, razem o obwodzie 201 cm.

Wędrując po ogrodzie, można spotkać: cis pospolity (drzewa i krzewy), cis pospolity w odmianie złocistej - krzewy o igłach żółtozielonych i cis pospolity w odmianie irlandzkiej - krzewy o zwartej koronie z ciemnozielonymi igłami osadzonymi szorstczkowato wokół pędu. Rośnie tu też choina kanadyjska, którą charakteryzują krótkie igły, ciemnozielone z wierzchu, od spodu z kredowo-białymi paskami. Zwracają uwagę drzewa żywotnika olbrzymiego, które wyróżnia regulama, stożkowata korona oraz liście w postaci ciemnozielonych i błyszczących łusek, od spodu z białawymi plamkami woskowego nalotu. Zobaczyć tu również można kilka polodowcowych głazów: największy nosi nazwę Słowackiego (imię nadano w 1999 r., z okazji 150 rocznicy śmierci poety), drugi stojący na postumencie przy wejściu do parku ma zamocowany metalowy liść dębu z napisem przypominającym patrona ogrodu cyt. „Pamięci prof. Stefana Kownasa 1898-1978”.

Najnowszym głazem pamiątkowym jest głaz ustawiony przed budynkiem Dyrekcji Lasów Państwowych w Szczecinie z inskrypcją: „W sześćdziesiąt rocznicę utworzenia administracji leśnej na Pomorzu Zachodnim. Leśnicy. Czerwiec 2005”.

Na Niemierzynie znajdują się także pozostałości drugiego cmentarza komunalnego (ul. Niemierzyńska 16). Trudno jest jednak do niego trafić, z jednej strony otaczają go działki, z drugiej linia kolejowa z trzeciej szkoła. Od 1820 roku istniał tu wiejski cmentarz, z którego na początku XX wieku, od strony ul. Niemierzyńskiej wydzielono działki pod dwie szkoły. Po 1945 roku był nazywany Cmentarzem Oświęcimskim, a w 1980 r. ostatecznie zamieniono go na park, w którym dominują kasztanowce. Pozostałością cmentarza jest jego dawna brama stojąca tuż przy XXI liceum.

Trzeci cmentarz na rogu ul. Chopina i Broniewskiego powstał około 1886 r. na potrzeby zakładów opiekuńczych Kückenmühler Anstalten.

Sam park zajmuje powierzchnię 27 ha. Jego granice wyznaczają ulice: Piotra Skargi, mur ogrodzeniowy terenu MON, Wyspiańskiego, ogrodzenia nieruchomości przy tej ulicy, Zaleskiego i Słowackiego. Pomnik Czynu Polaków należy jeszcze do parku, ale Jasne Błonia z pomnikiem papieża Jana Pawła II są już poza jego obszarem. Obecna nazwa parku pojawiła się w 1945 r., wcześniej na cześć swojego założyciela nazywany był parkiem Quistorpa.

Park Kasprowicza jest ulubionym miejscem odpoczynku szczecinian. Są tu i zacienione, zaciszne alejki, do których nie docierają tłumy, i nasłonecznione polany, gwane place zabaw, kawiarnia, amfiteatr. Park stracił wiele atrakcji, które były jego dumą przed wojną, ale zachował stary układ przestrzenny i cenną roślinność. Parkowe atrakcje. Już po wojnie rozebrana została Kaffèterasse Wiesengrund u zbiegu ul. Piotra Skargi i Słowackiego, naprzeciwko kościoła. Podobnie stało się z restauracją Haus am Westendsee utworzoną w 1924 r. w miejscu młyna słodowego. Były tu tarasy widokowe, przystań dla gondoli, a zimą można było pojeździć na łyżwach po zamrzniętym jeziorze. Do lat 30. ubiegłego wieku u zbiegu ulic Słowackiego, Zaleskiego i Papieża Pawła VI stała restauracja - odbywały się tu niedzielne koncerty, był też plac zabaw dla dzieci. Jeszcze przed wojną w jej miejscu powstał zespół budynków Akademii Pedagogicznej. Po wojnie wprowadzono tu Akademię Rolniczą.

Jasne Błonia – Aleja Platanowa

Kolejna restauracja funkcjonowała przy skrzyżowaniu al. **Wojska Polskiego i Zaleskiego** - dziś nie ma po niej śladu. Za to przybyły nowe budowle - w latach 1974-1976 r. w parku stanął Teatr Letni (teraz nosi **onimie Heleny Majdaniec**), który może pomieścić niemal 5 tys. ludzi. Obiekt został ogrodzony i w ten sposób dość stanowczo przecięto główne szlaki spacerowe prowadzące do Lasku Arkońskiego. Na drugą stronę ul. Zaleskiego można się przedostać jedynie główną aleją parkową. Dołem - przy scenie teatru - przejść się raczej nie da głównie z powodu zamkniętych zwykle bram. W 1979 r. w parku pojawił się **Pomnik Czynu Polaków** który dobrze wkomponował się w parkową przestrzeń. Przed nim jest zawsze zadłubany dywan z kwiatów, szeroka ścieżka z płyt, dziś chętnie wykorzystywana przez deskorolkowców, po obu bokach żuźlowe alejki spacerowe. Na lewo od pomnika za płotem znalazł się teren rekreacyjny - plac zabaw dla dzieci, stanowiska do gry w minigolfa, kiosk z napojami i słodyczkami. Idąc dalej w stronę ul. **Wyspiańskiego** w zacisznym zakątku natkniemy się na kolejny plac zabaw. Na razie to jedynie piaskownica dla maluchów, ale jeszcze tego lata mają tam pojawić się rozmaite sprzęty do zabaw dla dzieci.

W pobliżu widać pozostałości po jednym z piękniejszych miejsc widokowych w parku. Wyszczerbione schody dziś prowadzą do basenu przeciwpożarowego, dawniej wkraczało się po nich na wspaniałe zaprojektowany punkt widokowy, z piękną zielenią, zespołem basenów, fontannami i górującym ponad nimi pomnikiem poety **Ernsta Armdta**. Kolejny kompleks z gastronomią i placem zabaw jest w pobliżu amfiteatru. Na wyczerpanych spacerem czeka tu bar, kawiarnia, lodziarnia i dwa placiki dla dzieci - jeden malutki, ale z drewnianymi sprzętami, a drugi większy, choć metalowe drabinki i karuzele oraz wydeptana ziemia wokół nie zachęcają do bezpiecznej zabawy.

Tuż obok Teatru Letniego, na zboczu zrywają się do lotu, „**Ptaki**” **Władysława Hasióra** Rzeźba nie ma łatwego życia w parku - co rusz jest dewastowana. W parku Kasprowicza rosną drzewa i krzewy 232 gatunków i odmian. Z roślin iglastych uwagę zwracają przede wszystkim jodły, świerki i sosny. Z liściastych - najwięcej jest tu gatunków klonu. Przy wejściu do parku od strony ul. **Piotra Skargi** rosną stare wielopniowe od ziemi skrzydłorzechy kaukaskie i piękne w okresie kwitnienia wiśnie piłkowane, niewysokie z dużymi różowymi kwiatami. Kwitną, zanim rozwiną się liście, które najpierw mają brązowy kolor, a dopiero później zielenią.

Po prawej stronie Pomnika Czynu, na skraju parku, przy ul. Piotr Skargi, rosną topole chińskie - wyróżniające się efektywnym pnem okrytym korowiną o beżowym odcieniu.

Tuż obok rosną głogi. Po lewej stronie pomnika rozciąga się aleja kasztanowców zwyczajnych, natomiast na głównej alei spacerowej, w stronę ul. Zaleskiego, rosną rzędem lipy holenderskie o stożkowatej koronie. Z prawej strony tej alei pochodzące z Japonii: jodła nikko i jodła Veitcha. Niedaleko, po przeciwnej stronie alei lipowej na trawniku rosną sosny żółte o obwodzie pnia 220 cm i sosna Jeffreya - z bardzo długimi igłami i bardzo dużymi szyszkami. W różnych częściach parku można też spotkać sosnę wejmutkę, wyróżniającą się miękkimi igłami i wydłużonymi wygiętymi szyszkami. W sąsiedztwie sosen żółtej i Jeffreya rosną ciekawe rośliny: kłęk amerykański z bardzo dużymi pierzasto złożonymi liśćmi i jesion mannowy. Na trawnikach po obu stronach alei lipowej-wysokie smukłe świerki serbskie, mają bardzo wąskie strzeliste korony z krótkimi wygiętymi ku górze gałęziami. Przy jeziorze Rusalka rośnie zaś cypryśnik błotny, który mimo że jest drzewem iglastym, zrzuca igły na zimę. W pobliżu cypryśnika, koło drogi łączącej ul. Słowackiego z Teatrem Letnim, smutne wierzby płaczące. A przy ogrodzeniu i wejściu na polankę kłokoczka kaukaska, rzadko spotykana w parkach Polski- w maju zwraca uwagę białymi dzwonkowatymi kwiatami, a później oryginalnymi, pęcherzykowato rozdętymi owocami. Na wzniesieniu przy Teatrze Letnim znajdziemy oczary- wirginijski i japoński. Każdy kwitnie o innej porze roku. W różnych miejscach parku rosną rozmaite klony- zwyczajny, jawor, polny, jesionolistny, srebrzysty i tatarski.

Założycielem dzisiejszego parku Kasprowicza był **Johann Heinrich Quistorp** szcześciński przedsiębiorca. Park powstał pod koniec XIX w. na należących do niego terenach zboczach doliny potoku Osówka i części jego sadu. Wytyczono i urządzono szlaki spacerowe (biegły przede wszystkim równoległe do brzegów jeziora), trasy do jazdy konnej i rowerowej, plac zabaw dla dzieci, plac koncertowy, amfion widokowe na wzniesieniach, tor saneczkowy oraz miniaturę Alp ułożoną z bloków kamiennych (w rejonie obecnego Teatru Letniego). Jedną z atrakcji parku był też lokal urządony na miejscu dawnego młyna słodowego i prowadzący ponad jeziorkiem Rusalka na ul. Słowackiego mostek flankowany dekoracyjnymi pawilonami. Przy ul. Zaleskiego była jeszcze pijalnia mleka i piwami. Urządzony teren parku **Martin Quistorp**, syn Johanna Heinricha, podarował miastu w 1908 r. Zajmował wówczas 49 ha. W następnych latach park został okrojony: w 1919 r. wytyczono działki pod zabudowę przy ul. Wyspiańskiego, a w 1930 r. zbudowano klinikę dla kobiet, czyli obecny szpital wojskowy.

Od strony południowo-zachodniej park Kasprowicza graniczy z ulicą Wyspiańskiego - z malowniczymi willami w ogródkach - wzdłuż których rosną różne drzewa i krzewy, w tym brzozy brodawkowate oraz sześć l-pniowych drzew grujecznika japońskiego, o obwodach pni 95 cm, 97 cm, 110 cm, 120 cm, 125 cm i 150 cm. Od strony północnej park Kasprowicza łączy się - przez ulicę Słowackiego - z zadrzewionym obszarem o nazwie Ogród Dendrologiczny im. S. Kownasa. Wzdłuż odcinka ulicy Słowackiego rosną stare kasztanowce zwyczajne i kasztanowce zwyczajne w odmianie pełnokwiatowej, a wzdłuż innego odcinka - młodsze drzewa wierzby białej w odmianie czerwopędowej, których czerwone lub pomarańczowoczerwone pędy zwracają uwagę zwłaszcza w zimie. Za ulicą Zaleskiego i torem kolejowym rozciąga się aleja (między ogrodami działkowymi) do tzw. Ogródu Botanicznego (założonego w 1926 roku), który - przez rozległy zieleniec, z niewieloma drzewami i krzewami- łączy się z Lasem Arkońskim.

Jasne Błonia Papieża Jana Pawła II są prostokątnym placem z 2 i 3-rzędowymi alejami, które tworzy 205 drzew platanu klonolistnego. Zostały one uznane za pomnik przyrody (obwód pni wielu okazów osiąga 200-250 cm). Park otaczają ulice: Piotra Skargi, Ogńskiego, Szymanowskiego i Moniuszki Uroku dodają, rosnące na tle ratusza, kasztanowce czerwone w odmianie krwistoczerwonej i cisy pospolite w odmianie Dovastona

Obecnie oprócz platanów warto zobaczyć: pomnik Jana Pawła II, fontannę przy Urzędzie Miasta (tzw. Bartłomiejkę) oraz rzeźbę Chłopca z harmonijką. Letnią atrakcją dla najmłodszych jest kolejka elektryczna. Pierwsze plany zagospodarowania tego rejonu sięgają końca XIX w. Przewidywały one kontynuację układu szachownicowego ulic; prostokątne kwartały z monumentalną osią w przedłużeniu al. Jedności Narodowej (obecnie Papieża Jana Pawła II). Na początku XX wiekurejon ten zaczęto jednak rozpatrywać jako obszar o odmiennej w stosunku do właściwego śródmieścia strukturze.

11

Szeroką aleję- **obecnie Papieża Jana Pawła II**- proponowano zakończyć nawysokości ul. Felczaka i otworzyć na obszerny plac przeznaczony podbudowę kościoła. Pozostałą przestrzeń proponowano podzielić na regularne kwartały zabudowy. W 1907 r. miasto odkupiło od Martina Quistorpa różne tereny m. in. obecne Jasne Błonia i w miejsce placu kościelnego stworzono zieleniec. Kolejne korekty wprowadzono w 1913 roku. Były one drobne i nie zmieniły zasadniczej dyspozycji przestrzennej, jednak nadal zwlekano z wytyczaniem nowych ulic. Radykalna zmiana koncepcji jest dziełem architekta Karla Weishaupta. Uznał on, że obecna aleja, która w rejonie ul. Felczaka osiągała najwyższą niweletę, winna zostać w tym miejscu zamknięta okazałą bryłą zespołu architektonicznego, kończącego strefę wielkomiejskiej zabudowy śródmieścia. Za nią postanowił utworzyć szeroką przestrzeń otwierającą się na rozległą zieleń Quistorp parku (obecnie park Kasprowicza) i dalej Eckerberger Wald (Lasku Arkońskiego). W tym celu zaproponował płaskie, obsiane trawą błonia (160 metrów szerokości, 400 metrów długości), otoczone kilkoma rzędami platanów i włączone w przestrzeń parku placowym przewężeniem o wymiarach 80x130 metrów. Strefę zielenca wokół bloni miała otaczać niska, luźna zabudowa z ogrodami wzdłuż ulic. W latach 1925-1927 na zamknięciu alei powstał wieloskrzydłowy budynek. Okazała bryła architektoniczna w zestawieniu z szeroką, otwartą przestrzenią bloni idealnie wpisała się w kompleks urbanistyczno-przyrodniczy, jakim stały się Quistorp Aue.

Park Miejski Różanka (dawniej Staudengarten) to zabytkowy dwuhektarowy ogród różany, który mieści się przy Parku Kasprowicza, obok ul. Zaleskiego. Od niedawna, po wielu latach zaniedbania, Różankę odrestaurowano zachowując oryginalny rozkład alejek i rabat. Odtworzono również rzeźbę - fontannę „**Ptasią studnię**”. Park jest czynny w godzinach 8 - 22 (I V - 31 X), 9 - 20 (I XI - 30 IV). Obecnie rośnie tu 99 gatunków róż. Ponadto zachowało się wiele egzotycznych drzew i krzewów posadzonych w czasie zakładania ogrodu (76 gatunków i odmian, w tym 25 rzadko spotykanych). Przeważają drzewa liściaste, między innymi kasztanowiec gładki, korkowiec amurski, kilka odmian jabłoni i wiśni, graby amerykańskie i kolekcja klonów. Rośnie tu również świerk serbski, który w naturalnych warunkach występuje tylko w górach Bośni i Hercegowiny.

Rosarium powstało w 1928 roku dla uczczenia odbywającej się wówczas w Szczecinie wystawy ogrodniczej. Utworzone zostało na zaniedbanym wcześniej terenie, z którego wywieziono mnóstwo śmieci i rozebrano stojące tam altanki. Ścieżki spacerowe wydzielają prostokątne rabaty z różami, gdzie na początku nasadzone 800 krzewów różnych odmian róż, a w 1935 roku rosło ich tu 10 tysięcy. W tym samym okresie w południowej części ogrodu ustawiono fontannę zwaną „Ptasią studnią” autorstwa Kurta Scherdtfegera.

Różanka przetrwała wojnę. Do początku lat 70. istniały tam rabaty róż, czynna była kawiarnia „Różana”. Pod koniec lat 70 zabrakło pieniędzy na utrzymanie ogrodu, który stopniowo zarastał. Zamknięto kawiarnię; później zniknęły także ławki. Część ścieżek się zatarła. W 1983 r. teren w wieczystą dzierżawę dostała Archidiecezja Szczecińska-Kamińska. Jednak pod jej rządami nadal popadał w ruinę. Dopiero we wrześniu 2005 r. teren wrócił do miasta. Kościół zrzekł się go w zamian za nieruchomości po byłym domu dziecka przy ul. Arkońskiej. Koncepcję odbudowy ogrodu opracowało Studio Architektury Krajobrazu M. Haas-Nogal. W latach 2006-2007 odbudowano ogród w jego historycznym kształcie. Odtworzono alejki spacerowe, schody, murki, pergole, oświetlenie terenu, system nawadniania i rzeźbę- fontannę „Ptasią studnię”, a także plac zabaw dla dzieci.

Tzw. Ogród Botaniczny położony jest między ul. Jana Kochanowskiego i Słowiańska, przy alei prowadzącej do Lasku Arkońskiego. Został założony w 1926 roku, jednak nigdy nie doczekał się w pełni realizacji. Wówczas wybudowano tutaj cieplarnię, alpinarium i stanowisko roślinności wodnej. W cieplarni rósł bananowiec, araukaria, cedry, cyprysy, cytryny i wiele innych okazów egzotycznej roślinności tropikalnej. Po wojnie w wyniku braku należytej opieki ogród zatracił swój pierwotny charakter.

Obecnie na 2,5 hektarowej powierzchni rośnie około 136 gatunków i odmian drzew i krzewów. Z lewej części parkowego założenia mamy drzewa liściaste i iglaste (na wzniesieniach), z prawej w obniżeniu przeważnie liściaste. Ciekawsze okazy to: cyprysiki, żywotnik olbrzymi, jałowiec wirginijski, jodła grecka, kasztan jadalny, brzoza niebieskawa czy dąb czerwony.

11